

## ÉLŐ IRODALOMTÖRTÉNET

A SZERKESZTŐSÉGI ASZTALON nap nap után hatalmas garmadákbá gyűl a könyv. Ajánlással vagy anélkül, baráti figyelemből vagy „szíves ismertetés végett“. A posta ahogy hozza a szerzőktől, szét is viszi a bírálóknak. Olykor a történelem, máskor a természettudomány, van úgy, hogy a közgazdaság, néha meg a filozófia szakértői jutnak nagyobb ismertetési anyaghoz. Legtöbb persze a szépirodalomnak nevezett iparcikk. A szerkesztő ezeket is útra bocsátja, miközben azon elmélkedik: honnan van az embereknek idejük — a kevés jó mellett — annyi haszontalanságot összeírni s — ami rosszabb — el is olvasni...

Újabban feltűnően megnövekedett az irodalomtörténet körébe tartozó könyvek száma. A statisztika dolga megállapítani: évi háromezemi könyvkiadványunk tartalmilag hogyan tagozódik? Ám kétségtelen, hogy a könyvek népesedése, akár az embereké, bizonyos törvényszerűséggel történik, természetüket és sorsukat a szellemi élet szerencsés vagy balcsillagzata bélyegzi s az egyes fajták tömegesebb jelentkezésének többé-kevésbé világos értelme van. Hogy ma irodalomtörténetünk oly dúsan tenyészik, azt eléggé megmagyarázza maga a kor, mely a művészi alkotás helyett a tudományos feldolgozásnak kedvez s a nemzeti önismeret elmélyítésére készlet; de megmagyarázza — éppen a termés javát illetőleg — a szellem-történeti irány termékenyítő hatása is.

Közel félszáz irodalomtörténeti jellegű kiadvány fekszik előttünk. A szakközlönyök sem győznék részletesen beszámolni róluk, mellőzésük viszont mulasztás volna, hiszen minden tartalmi, érték- és formabeli különbségük ellenére hasznosak, érdekesek és tanulságosak; legcélszerűbb lesz tehát — hacsak dióhéjban is — rövid pillantást vetni önként adódó csoportjaikra.

Kivételes figyelmet érdemel mindenekelőtt Komis Gyula nagyvonalú tanulmánya „Az irodalmi műveltség értékéről, amely az irodalmi kultúra mibenlétét és becsét filozófiai magaslatról szemlélve, kitűnő eligazodást nyújt a szellemi anarchia útvesztőiben. Meggyőzően vezeti le a műveltség fogalmából az irodalmi műveltség jelentőségét, valamint egyéni és közösségi lélekformáló erejét; kimutatja mai humanisztikus műveltségünknek az antik görög kultúrában sarjadó gyökérzetét, ami érthetővé teszi, hogy még ma, a természettudományos érdeklődés hatalmas fellendülése idején is elsősorban az irodalmi műveltséget tekintjük a kultúra fokmérőjének. Határozott állást foglal a humanisztikus világnézet mellett, hiszen a technika értéke viszonylagos, kizárólag attól függ, minő szellemben alkalmazzuk. Amilyen fontos szerepe van az irodalomnak a humanisztikus eszmények szolgálatában, jelentősége ugyanolyan a nemzeti művelődés terén. Irodalmi műveltség nélkül az élőknek az ősökkel való szellemi kapcsolata és egysége megszakadna, mert multismeretünk legmélyebb forrásai az irodalomban rejlenek. Találóan nevezi az irodalmi nevelést lélekformáló művészetnek, feladatául tűzve: az elmélyülő olvasást megszerettetni, az irodalmi értékeket állandó lelki szükségletté, belső gazdagodásunk élő forrásává tenni. Amit Kornis Gyula tanulmányában megállapított, a Szekfü Gyula szerkesztette „Mi a magyar?“ c. úttörő munka pedig részletesen kifejtett, hogy t. i. az irodalmi műveltség a nemzeti önismeret legjobb iskolája, azt Halasy-Nagy József „Magyar önismeret“ című „politikai olvasó-

könyve önmagukat kereső magyarok számára“ — mintegy gyakorlatilag kívánja megtámasztani. A gyűjtemény irodalmi múltunk néhány jellemző és a köztudatban leginkább élő vallomását eleveníti fel Arany Jánosig. A kötet szerkesztője csupán az ismertebb és könnyebben hozzáférhető gyöngyszemeket fűzte fel, közöttük néhány olyan darabot is, amely csak általánosságban sorolható a nemzetfogalmi nyilatkozatok rendszerébe. Íróink és államférfiaink vallomásaiból a jelen gyűjteményt többszörösen meghaladó forrásanyagot lehetne ugyan összeállítani, de a kiadói szándék ez esetben — úgy látszik — a megközelíthető teljesség helyett inkább a *Mi a magyar?* kérdés kitűzésével támasztott széleskörű közönségérdeklődés gyors kielégítését tűzte céljául; ennek a feladatának meg is felel. A magyar önismertet szempontjából hasznos tájékoztató munkára vállalkozott Hankiss János is „*Hungarica*“ című gyűjteményével, megkezdvén egy sereg filológus társaságában a magyarokra és Magyarországra vonatkozóan külföldi könyvekben található nézetek és nyilatkozatok közlését. Az első füzet 57 adatot tartalmaz, nyelv-, tárgy- és időbeli csoportosítás nélkül, régi és új írókkal, világhírű nagyságokkal és névtelen papírpusztítókkal vegyesen. A magyarság külföldi képének minél teljesebb fölvezetéséhez érdekes és mulatságos adalékokat szolgáltatnak e szemelvények, néhány kivételesen tárgyilagos megjegyzés mellett többnyire képtelen csodabogarakat, a művelt nyugat tájékoztatatlanságának s a magunk bűnös mulasztásainak szálnalmas bizonyítványait. A gyűjtemény töredékes mivoltában is kifejezi a külföldi szemlélet és érdeklődés irányát, exotikumokra beállított kancsalságát: tudományunk, kultúrpolitikánk és propagandánk egyaránt okulhat belőle.

Könyvhalmozunk legjelentősebb csoportját az ú. n. szövegkiadások sorozatai adják. Amióta a M. Tud. Akadémia munkásságának éppen ezt az egyik legértékesebb ágát (Régi Magyar Költők Tára, Régi Magyar Könyvtár, stb.) szünetelteti, azóta a magyar könyvtermelés ritka ünnepi eseményei közé tartozik egy-egy kéziratoss vagy könyvtári forgalomban már nem kapható irodalmi emlékünkné kiadása. De ha a hegy nem megy Mohamedhez, megindulnak az apró kis dombok s szerény magánvállalkozások, erejüket meghaladó áldozatokkal igyekeznek eleget tenni a mégis csak elodázhatatlan feladatoknak. Erőfeszítésüket a nagy hegyek néma tetszése kíséri...

Ma úgyszólván egyedülálló ilyen célú sorozatunkat, a Magyar Irodalmi Ritkaságokat nem kell bemutatni olvasóinknak. Folyóiratunkban (1938 január) már részletesen méltattuk e vállalatot. A sorozatot Vajthó László, a jeles irodalomtörténész és kritikus indította meg és szerkeszti ma is. Neki, tanártársainak és a nemes ügy számára megnyert középiskolai tanulóifjúság áldozatkészségének köszönhető létesítése és felvirágoztatása. Az egyes középiskolák magyar tanárai irányítják a kéziratkiadás munkálatait, a diákok végzik a másolási teendőket s bizonyos példányszám átvállalásával — mint korszerű „filléres mecénások“ — anyagilag is elősegítik annak megvalósítását. Így látnak napvilágot e könyvek. A közösségi szellemnek, a „munkaiskola“-eszménynek eléggé nem méltányolható példáit szolgáltatják tehát ezek a tanintézetek s lelkes szellemi munkatáboruk. Említett beszámolóink óta a gyűjtemény 14 újabb kötettel gyarapodott, közben elérte s meghaladta első komoly jubileumát, az ötvenedik kiadványt is. A sorozat külső kereteit ezúttal is felbontva, a kötetek tárgyuk időrendjében a következő változatos anyagot tárják elénk: Régi irodalmunkat két XVI—XVII. századi protestáns és két XVII—XVIII. századi katolikus kiadvány képviseli. Amazok egyike — a jubiláris kötet — a bibliafordító Károlyi Gáspár „Két könyv“ című vallásos elmélkedése, hazafias vonatkozásokkal a Mohács utáni Magyarország szomorú állapotaira; másika a magyar református egyháztörténet

egyik érdemes alakjának, I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna udvari papjának, Medgyesi Pálnak „Lelki ábécé” című, népnevelési célból íratott kátéja, iskolákban még a XVIII. században is használt könyvecske. A katolikus egyházi irodalomból viszont az első magyar nyomtatásban megjelent kótás katolikus énekeskönyv: a „Cantus Catholici” új, részben facsimilekiadását kapjuk. E több szempontból nevezetes munka 1651-i editio princeps-ét 1675-ben és 1703-ban módosított anyaggal újabb kiadások követték. A Ritkaságok szóbanlevő két kötete, egy korábbi harmadikkal, a teljes Cantus Catholicit adja. Egy államférfi, három költő és három irodalomtörténész műveiből telnek ki a sorozat további tagjai. B. Wesselényi Miklósnak, „az árvízi hajós”-nak az 1838 márciusi pesti árvízre vonatkozó „Napló”-ját a százéves visszaemlékezés emelte ki a Vasárnapi Újság egyik évfolyamából; az élmény közvetlenségét árasztó napló itt némi kihagyással jelenik meg. Három költő következik: Berzsenyi, Madách és Reviczky. A „Berzsenyi breviárium”, a sorozat szerkesztőjének gondozásában, a költő java terméséből, versből és bőséges prózából igen jó összefoglaló képet nyújt. A következő kötettel „Madách Imre versei”-nek első teljes kiadása indul meg. Madách versei majdnem felerészben kiadatlanok s a kiadottak szövege sem megbízható. Ez a kis szürke füzet Madách szerelmes verseinek első teljes gyűjteménye úgy, amint a költő élete utolsó hónapjaiban sajtó alá rendezte. E kiadvánnyal kapcsolatban sajnosán kell rámutatnunk arra, hogy az 1923-i centenárius év s az egyéb Madách-jubileumok csak külső ünneplésekben éltek ki magukat. Történet regényes életrajz-feldolgozás, a nevét viselő utca-táblának külvárosból belvárosba költöztetése; tartottunk szónoklatokat és magnum áldomást; ha minden jól megy, még elfuserált Madách-szobrunk és kongó Madách-színházunk is lesz. De halvány kísérlet sem történt, hogy mind e hívságos ékítmény helyett magának a költőnek műveiből állítsunk szelleméhez méltó emlékművet. Egyetlen „teljes”, erősen hiányos kiadása (1880!) elfogyott. Ha van illetékes szerveinknek Madáchcsal szemben tartozása, úgy az a teljes, kritikai Madách-kiadás. S ha erre sor kerül vala, most nem kellene gimnazista diákok összekuporgatott filléreiből kezdeményezni világhírűvé magasodott költőnk összes műveinek kiadását... Kegyeletes alkalom, a költő halálának ötvenedik évfordulója adott ösztönzést „Reviczky Gyula prózai dolgozatai”-nak összegyűjtésére; a megjelent első kötet a tragikus sorsú poéta világnézetét s irodalmi nézeteit leghívebben tükröző tanulmányait, cikkeit tartalmazza. Három kiváló tudósnak, a mai idősebb tanárnemzedék nevelőinek: Péterfy Jenőnek, Beöthy Zsoltnak és Riedl Frigyesnek irodalomtörténeti tanulmányai folytatják a sort. A mai kutatás számára főleg Péterfy és Riedl eszméltető tanításai jelentenek élő tartalmat. Az előbbinek a lélek törvényeit nyomozó kritikái, az utóbbinak a tudományos csevegés könnyedségét pszichológiai elmélyüléssel egyesítő, nagy és termékeny hatású tanulmányai (A magyar dráma története, Kölcsey, Mikszáth) szervesen illeszkednek a gyűjtemény kereteibe s gazdagítják annak programját. Az egyes kötetekhez hosszabb-rövidebb bevezető és magyarázó szöveg járul. A közös munkában minden iskolánk megtalálja a hozzá legközelebb álló feladatot: a régi protestáns írókat a budapesti evangélikus leánygimnázium és a református gimnázium ifjúsága adta ki, a Cantus Catholici kötetét a Ranolder-intézet, Berzsenyit a Berzsenyi Dániel-gimnázium, Madáchot és Beöthyt egy-egy magán-leánygimnázium, Riedl Kölcseyét a Kölcsey Ferenc- és Berzsenyi Dániel-gimnázium önképzőköre, a többi egyéb fővárosi és pestkörnyéki gimnáziumok ifjúsága. A múlt század nagy nemzedékét — mint tudjuk — az iskolai önképzőkörök szelleme hevítette; vajha ez a lelkes ifjúság is apáinál különbséget eszményeket vinne ki az életbe!

Szakasztott ilyen feladatra vállalkozott egy másik irodalomtörténészünk, Jancsó Elemér kolozsvári gimnáziumi tanár is Erdélyi Ritkaságok című sorozatával. Az ő helyzete talán még nehezebb. Elvégre itthon néhány száz közép- és középfokú iskolánk van, de ott az a néhány meghagyott magyar gimnázium, küszködő diákjaival aligha jelent támogatást a vállalatnak. Annál örvedetesebb, hogy egy év leforgása alatt már négy kötet látott napvilágot s további tíz kötet van előkészületben. A sorozatot elindító kötet Nagy Lázárnak, a kolozsvári magyar színház egyik első igazgatójának feljegyzéseit tartalmazza. Színészettörténetünk szempontjából igen értékes naplója a megírás frissességével ma is általános érdeklődésre tarthat számot. A memoárt Jancsó Elemérnek az erdélyi magyar színészet hőskorát ismertető tanulmánya vezeti be. A második kötet Péterfi Károly marosvásárhelyi, majd nagyenyedi református kollégiumi tanár „Ízléstudományát“ teszi közzé abból a kéziratból, amely a tudós professzor előadásainak alapjául szolgált. A szöveget gondozó és magyarázó Kristóf György e munkát mint az első magyarnyelvű önálló esztétikát méltatja. A harmadik kötetben a Bécsből Kolozsvárra származott Ruzitska György 1856-ról keltezett életrajzi följegyzéseit találjuk. Ruzitskának jelentős szerepe volt a régi Erdély zenei életének kialakításában. Mint húszéves ifjú 1810-ben került Transzilvániába két grófkisasszony mellé zenetanítónak. Eleinte egy mukkot sem tudott magyarul, Erdély középosztálya, sőt arisztokráciája viszont németül nem beszélt. De csakhamar úgy megkapja az új környezet varázsa, hogy midőn három év múlva gazdája felviszi Bécsbe, a szülővárosába, ő várja legtűrelmetlenebbül a „hazatérést“. A Kolozsvári Musicai Conservatórium igazgatójaként fejezte be pályáját. Egyik unokáját, Ruzitska Lászlót, írói nevén Zsoldos Lászlót, mint jónevű elbeszélőt tartja számon újabb irodalomtörténetünk. E kötetet Lakatos István rendezte sajtó alá. A negyedik kötet ismét önéletrajz. Bód Péternek, a XVIII. század név szerint elég jól ismert, egyébként azonban a köztudatból teljesen kiesett polihisztorának latin nyelven írt „önéletrajza“ magyar fordítását kapja itt az olvasó, Jancsó Elemér alapos tanulmányával. E lapokról a magyarnyelvű irodalomtörténetírás úttörője, az akadémiai törekvések egyik előfutára, az erdélyi protestáns hitélet egyik nevezetes alakja, „árva Bethlen Kata“ udvari papja a maga rokonszenves emberi alakjában lép eléink. Memoárirodalmunknak, mint látjuk, Erdély valóságos paradicsoma. Ahogy emlékiratirodalmunk kezdetei ide nyúlnak, úgy az újabb időkben is innen kerül elő a legtöbb visszaemlékezés. A soronlevő kötetek további memoárokat, erdélyiek útirajzait, erdélyi származású írók kiadatlan munkáinak gyűjteményeit ígérik. A dicséretes kiadói vállalkozás mindenképpen méltánylást érdemel. Óhajtandó, hogy a sorozat Erdély ismeretlen szellemi kincseivel kiteljesedjék.

Rokon jellegű, de inkább csak a szűkebb körű szakembereket érdeklő vállalkozás a Kozocsa Sándor szerkesztésében és kiadásában megjelenő „Irodalomtörténeti Források“ című sorozat. Amint a sorozat címéből és az eddigi egyetlen szám tartalmából kitűnik, irodalomtörténeti vonatkozású kéziratok emlékek filológiai közlését tűzte céljául. A beköszöntő kötet Vörösmarty egyik ifjúkori kísérletének, „A hűség diadalma“ című elbeszélő költeménynek első fogalmazását közli abból a kéziratcsomóból, amelyet 1933-ban szerzett meg a Nemzeti Múzeum könyvtára. Az értékes hagyaték legjelentősebb része Zalán futásának első kidolgozása; ezt nemrégén szintén Kozocsa publikálta. Ugyancsak tőle kaptuk legutóbb az említett kéziratkötegből „Vörösmarty ifjúkori kísérleteit“, hat kisebb költeményét: értékes adalékok a költő fejlődésének megértéséhez. Mindezen közlemények a tudományos irodalomtörténet hagyományait követik: a szövegváltozatokra, kölcsönzésekre és egyéb részletkérdésekre figyelő szorgos, filológiai műhelymunka termékei.

Irodalmi életünk hivatalos és nemhivatalos szerveinek azonban nemcsak a régmúlttal, hanem a tegnappal szemben is vannak súlyos tartozásai. Az utóbbi években erősen megritkult Ady írói nemzedéke. E halottakkal szellemi maradványaikat is mélyen eltemettük. Ady maga a legjellemzőbb példa; barátai és brávoí csinos irodalmi tőkét kovácsoltak emlékéből, de összes munkái kiadásáról mindeddig nem gondoskodtak. Elhunyt pályatársainak sorsa ugyanez. Annál öröndetesebb, ha akad néha egy-egy kivétel annak igazolásául, hogy lehet valamit a „hálás utókorra“ is bízni s nem okvetlenül szükséges az írónak még életében „összes kiadást“ rendezni műveiből ... Ebből a szempontból ismertetjük itt Kosztolányi Dezső és Juhász Gyula legújabbán megjelent gyűjteményes munkáit. Bizonyára sokaknak szerzett örömet a Nyugat „Kosztolányi Dezső hátrahagyott művei“ címmel megindított sorozata, melynek első két kötetét Illyés Gyula rendezte sajtó alá. A két kötet friss és gazdag tartalmával a költő híveinek régi várakozását elégíti ki. Az első kötet, melynek találó címe (Erős várunk, a nyelv) a kiadótól való, Kosztolányi nyelvészeti dolgozatait tartalmazza, míg a második (Lenni vagy nem lenni) irodalomtörténeti tárgyú esszéit, írói arcképeit foglalja magában. E dolgozatok jórésze egyik napilapunk vasárnapi számaiban s másutt elszórva látott először napvilágot; a kiadó, sajnos, csak a II. kötet cikkeinek lelőhelyét jelöli meg. Kosztolányi utolsó éveiben buzgó munkása volt az Akadémia köréből kiindult nyelvtisztogatási és nyelvhelyességi, úgynevezett „magyarosan“-mozgalomnak. Minden nyelvi mozgalom csak akkor talál kapcsolatot az étellel, ha akad író, teremtő géniusz, aki e törekvések céljait és eredményeit írásaiban a gyakorlatba átviszi. Ezt tette Kazinczy, ezt Kosztolányi is. Halála óta egyre világosabban látható, mennyire lelke volt ő e mozgalomnak s hogy a költői alkotó szellem ereje, lendülete és mérése nélkül, fogadatlan prókátorok és kirurgus-grammatikusok, égerszóval tündöklő dilettánsok kezében, milyen szürke, száraz, unalmas és kicsinyes szalmacsépléssé válik a legszebb tudós és írói feladat! Kosztolányi a Kazinczyak, Kölcseyek, Vörösmartyak és Arany Jánosok példája szerint való nyelvész volt, aki mindig ihletett kézzel és szent hevülettel áldozott, diákos rajongással, „édes anyanyelvünk“ szépségeinek. Aki nyelvünk szelleméhez, paragrafusokba nempécézhető, örök és változó törvényeihez közelebb akar jutni, annak mindennapi kézikönyvül, magyarsága „erős várául“ ajánljuk ezt a könyvet. A másik kötetben néhány költőnk sorakozik fel Balassától Vajda, Jánosig s prózánk néhány mestere Pázmánytól Jókaiig; élő és holt klasszikusok, akiket nem annyira tárgyi újságokkal, mint inkább a szemléletmód eredetiségével sikerül közel hoznia a mai olvasóhoz. E miniatűrök is méltán képviselik Kosztolányi művészi prózáját, melynek átható világossága, egyszerűsége, tisztasága és szikrázó szellemessége francia eszményekre utal. E két Kosztolányi-kötet azok közé a szép és jó magyar könyvek közé tartozik, amelyeket idestova már csak mint ritkaságokat tarthatunk számon.

„Szeretnék néha visszajönni még Ha innen majd a föld alá megyek ...“ énekelte az Ady-generáció egy másik nagy halottja. Juhász Gyula, a maga s minden magyar poéták nevében. Most visszatért. „Juhász Gyula összes versei, 1905—1929“ címmel egy gyűjtemény jelent meg, mint a költő nyolc verseskönyvének foglalata. Elég rápillantanunk Juhász Gyula könyveire s abból, hogy hat kötete vidéken (Szegeden, Nagyváradon és Békéscsabán) látott napvilágot és hogy ezt a gyűjteményes kiadást is vidékről kaptuk, könnyű kiolvasnunk a „vidéki költő“ szomorús mostoha sorsát. Pedig Juhász Gyulára igazán nem alkalmazható fokmérőként, hogy „falusi költő“ maradt. Ady körének egyik legkiválóbb egyénisége, akit méltán helyezünk Babitsosai, Kosztolányival és Tóth Árpáddal egy sorba. Egész költészete nyugatos fogantatású és mégis alig van poétánk, kinek lírájában az európai hatások —

impresszionizmus és a parnasszusi költők ötvösművészete — oly mélységes magyarságba oldódnának, mint nála. Ebben, úgy érzem, leginkább Csokonai-val rokon... Vidéki kiadóink vajmi ritkán hibáznak rá hivatásbeli feladatakra. Ezt a kiadványt példamutató kivételnek tekintenők, ha kevesebb szépséghibája volna. Így mindjárt a megtévesztő cím mögött a költőnek még csak összes köteteit sem találjuk együtt (hiányzik a „Fiatalok, még itt vagyok!“ című legutolsó versfüzére), holott ezeken kívül az élete utolsó nyolc esztendejében lapokban szétszórt termése is e cím alá kíváncznék. A kiadvány nyomdai kiállítása is gondatlan. Sajnos, nem áll módunkban megállapítani, melyik várost tartjuk felelős szülőhazájának? Szegedet-e, ahol Sík Sándor előszavával Paku Imre sajtó alá rendezte? vagy Kecskemétet, ahol nyomtatták? A címlapon mindössze ez a rébusz áll: „Szukits-kiadás.“ Nem elég, hogy a fővárosi kiadók az új könyvek megjelenési évét elszakasztják, a vidéki kiadók most már lakóhelyüket is el akarják titkolni? Az alapjában véve dicséretes vállalkozás megérdemelte volna, hogy több eséllyel induljon a siker útjára s egy nagy költőnknek valóban „összes verseit“ adja annak a művelt magyar olvasóközönségnek a kezébe, melynek — tapasztalás szerint — mindössze műveltsége, magyarsága és olvasottsága hagy hátra némi kívánnivalót...

Tartsunk végül rövid seregszmlét a hátralevő könyvanyag fölött. Részint összefoglaló jellegű tanulmányok, részint írói jellemrajzok. Kizárólag címe és átfogó tartalma miatt kerül első helyre „A magyar irodalom története kérdésekben és feleletekben“. (A Tanítás Problémái. 25. sz.) Az egyik fővárosi gimnázium VIII. osztálya állította össze, magyar tanára irányításával „dr. Zsigmond Ferenc tankönyve alapján“. Ami a diákok munkáját illeti, érdekes kísérletnek tartjuk, mely tanulságos betekintést enged a maturandusok irodalmi ismeretébe és — főleg az utolsó fejezetekben — moderm érdeklődésükre is rávilágít. Ami azonban az „irányítást“ illeti, nem értjük, hogy ugyanakkor, amikor a könyv irodalmunk fejlődésének vázolásában mindvégig, igen helyesen, Horváth János korszakalkotó felfogását követi s bevezető húsz kérdése szinte szó szerinti átvétele nagy tanítónk „Magyar irodalomismeret“ című elméleti alapvetésének: miért hogy éppen csak róla nem történik említés, aki irodalomtörténetünk, sőt közvetve modern történettudományunk útját is nemzedékek számára kijelölte? Urak, urak, szórakozott tanár urak, sürgősen néhány „kisegítő kérdést“ e maturandus könyvhöz! — A monográfia-jellegű dolgozatok közül kettő érdemel különösebb figyelmet. Sashegyi Oszkár szorgos levéltári kutatások alapján írta meg a magyar cenzúra „virágkorának“ történetét. (Német felvilágosodás és magyar cenzúra 1800—1830. Minerva-könyvtár.) Előbb Bécs reakciós magatartását vázolja a felvilágosodás eszméivel szemben, majd a Bécsből irányított cenzúrának hazai visszahatásáról tájékoztat. Irodalmi szempontból különösen érdekesek azok a részletek, melyekben a nehézkes bürokrácia és a mozgékony szellem párvialáról közöl pillanatfelvételeket. Az olvasó jóleső érzéssel állapítja meg, hogy a szellem emberei a legsúlyosabb időkben is megtalálják az elnyomó törekvések ellenszerét. — Moldvai Klára tanulmánya (Az 1870-es évek irodalmi élete. Hagyományválság-iránykeresés) egy hozzánk időben közelálló s mégis rejtett szigetként meghúzódó korszak irodalmi mozgalmait tárja fel. Közvetlen feladatául az 1870-es évek irodalma formai és tartalmi újításainak megállapítását tűzte, de ezt túlhaladva, a kiegyezés körüli évek társadalmi, gazdasági és szellemi átalakulásáról is rendkívül érdekes, színes, szempontokban gazdag korpépet fest. — Három tanulmánykötet a legutóbbi húsz esztendő irodalmi jelenségeivel foglalkozik. Tóth László egy irodalmi divat: „A magyar háborús regény“ történetét dolgozta fel szorgalmas adatgyűjtés és a kérdésre vonatkozó bőséges irodalom alapján; függelékben tár-

gyának s a rávonatkozó irodalomnak igen jó könyvészetét adja. Kemény Gábor a „hazatéréssel“ lezárt felvidéki irodalom húszéves történetét írta meg „így tűnt el egy gondolat“ című könyvében. Keresi a felvidéki szellem meghatározó jegyeit, táj és ember kapcsolatát, végigkíséri a felvidéki magyarság tapogatózásait a kisebbségi sorsban, majd e szellemi, társadalmi és politikai fejlődéskép megrajzolása után összefoglalja a felvidéki irodalmi mozgalmak eredményeit. Ítéleteit gondosan mérlegeli s mások megállapításaival is ellenőrzi. Részletes bibliográfiával felszerelt tanulmánya megbízható tájékozódást nyújt e kérdésben. Marék Antal egy másik hazai tájegységnek, a Dunántúlnak költőit kívánja bemutatni (Mai dunántúli lírikusok. A Vasi Szemle kiad.). 41 „költőt“ ismertet betűrendben, Árva Lászlótól Weörös Sándorig. Közbe esik Babits Mihály, Illyés Gyula és Jankovich Ferenc. Már maga ez a túlzott szám alapos kételyeket támaszt az olvasóban, aki ha még oly otthonos is mai irodalmunkban, tájékoztatlanul áll a szapora névsor kétharmadrésze előtt. Sajnos, a szerzőtől hiába vár kérdéseire feleletet s magyarázó szempontokat. Se előszó, se jegyzet, se szempont, se magyarázat! Becsületszóra el kell hinnünk, hogy 41 dunántúli lírikusunk van, de hogy kik és kicsodák, mit írtak, hova írtak és mikor írtak? egyáltalán hova tartoznak a dunántúli közigazgatás és a magyar szellemi glóbus térképén? — mindegyikre nincs felelet. A könyvnek ez a sivár adatnélkülisége annál sajnálatosabb, mert a szórványos idézetekből néhány figyelmet érdemlő költői tehetség fényfoltja is elővillan, mellyel közelebbről is szívesen megismerkednénk. De honnan? mikor majd mindenik költőnek csak „első könyvéről“ és „újabb műveiről“ beszél a szerző. E módszerbeli hiány mellett a könyv egyéb fogyatkozásai sem enyésznek el: értékelése bizonytalan, kritikai mértéke csupa szuperlatívusz; az olvasó csalódva teszi le. Hogyan fogadjon el elvek és művek megismerésére olyan vezetőt, aki még a maga számára sem tisztázta nézeteit? Szerencsére kárpótol Keresztury Dezső szintén dunántúli kalauza, amely csak a Balaton költőire és íróira szorítkozik ugyan („Balaton.“ Officina Képeskönyvek), de avatott kézzel összeállított szemelvényei nemcsak a Magyar Tenger opálos színeit, hanem úgyszólván egész Pannónia természeti szépségét és irodalmi tükörcsüvét visszavetítik.

Az egyes írókkal foglalkozó újabb irodalomtörténeti tanulmányok közül említsük tárgyuk időrendjében a következőket. Badics Ferenc: „Gyöngyösi István élete és költészete“, a tavaly elhunyt irodalomtörténész poszthumus könyve, Gyöngyösi-tanulmányainak egységes foglalata (A Vármegyei Tisztviselők Irodalmi és Művészeti Gyöngyösi István Társaságának kiadványa). Kovács Máté: „Fazekas Mihály, a rokokó költő“ (A Debreceni Tisza István Tud. Társ. kiadványa): a „Ludas Matyi“ költőjének 76 kisebb költeménye alapján behatóan elemzi az ember és az író magatartását a kor uralkodó ízlésirányával szemben. Klenner Ferenc: „Csokonai és a praeromantika“ (Pannónia-könyvtár): a rokokó-költőnek ismert Csokonai arcképét a rousseauizmussal azonosított praeromantika vonásaival igyekszik teljesebbé tenni. Jancsó Elemér: „Aranka György élete és munkássága“, valamint „Gróf Mikó Imre, a művelődéspolitikus“ című dolgozatai egyikében az erdélyi akadémiai törekvések úttörőjének, másikában pedig e törekvések részbeni megvalósítójának pályafutását vázolja, nagyrészt feldolgozatlan, kézírati hagyatékok alapján; „Erdély Széchenyi-jének“, Mikónak emlékezetét nevezetes alkotása, az Erdélyi Múzeum Egyesület nyolcvanéves fennállásának fordulója teszi időszerűvé. Haraszthy Gyula: „Erdélyi János irodalomszemlélete“ (Irodalomtörténeti Füzetek): műbölcséletünk egyik jeles képviselőjének elvi természetű megjegyzéseit filológiai módszerrel kísérel meg egységes rendszerbe foglalni. Várkonyi Nándor: „Petőfi arca“ (Janus Pannonius Társaság kiad.): irodalomtörténeti vonatkozású tanulmány

Petőfi egykorú képeiről, melyek közül az 1847-ben készült s fényképezéssel sokszorosított daguerrotípiá az egyetlen hiteles arckép; a többi — metszetek és olajfestmények — a költő arcának merő meghamisítása a költőivé eszményítés érdekében. Vajthó László: „Reviczky Gyula“: ismeretlen adalékok szálaiból, elmélyedő tanulmánnyal a maga teljességében állítja elének a századvégi korforduló e tragikus költőjének írói arcképét; gazdag anyagából biztos kézzel fejt ki Reviczky egyéniségének uralkodó jegyeit. Merényi Oszkár: „Bárd Miklós“ (Csurgói Könyvtár): Arany János iskolájának egyik rokonszenves alakját eleveníti meg, részben eddig ismeretlen írói hagyatéka felhasználásával; jellemzésének hitelét fokozta volna a fegyelmezettebb ábrázolásmód és tárgyilagosabb ismertetés, amelyet Bárd Miklós nemcsak megbír, de meg is érdemel.

E futó áttekintéssel csupán jelezni kívántuk az irodalomtörténet újabb irányait és törekvéseit. Jelezni egyúttal azt is, hogy munkásai nemcsak a tudományos laboratóriumok számára termelnek; az étellel époly szoros a kapcsolatuk, mint magának az irodalomnak.

BISZTRAY GYULA